

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ:**

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

Рівне – 2022

ББК 83

УДК 82

Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випуск II. Рівне : РДГУ, 2022. 38 с.

Матеріали збірника присвячені науковому осмисленню актуальних проблем українського літературознавства – феміністичним та постколоніальним студіям. Основу видання склали результати досліджень науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти філологічного факультету РДГУ, які були напрацьовані в межах діяльності проблемних груп кафедри української літератури («Постколоніальні стратегії української літератури XIX – XXI ст.», «Українська література у феміністичній проєкції») і апробовані під час роботи науково-практичного семінару «Українська література в культурологічному аспекті» (Рівне, 15 листопада 2022 року).

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № від листопада 2022 р.)

Редакційна колегія:

КИРИЛЬЧУК О. М., кандидат філологічних наук, доцент;

КРУПКА М. А., кандидатка філологічних наук, доцент.

За зміст матеріалів і правильність цитування відповідальність несе автор

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2022

ЗМІСТ***ВАСЬКОВЕЦЬ ЮЛІЯ***

Художні стратегії переосмислення минулого у романі Оксани Забужко
«Музей покинутих секретів»..... 4

КИРИЛЬЧУК ОЛЕКСАНДР

Між війною і помстою: антиколоніальні стратегії
українського романтизму..... 8

КРУПКА МИРОСЛАВА

Код тілесності в автобіографічному жіночому тексті..... 14

МИХАЛИК ІРИНА

Інтертекстуальність у творчості Ірен Роздобудько..... 18

НАУМЧУК ІЛОНА

Репрезентація подій російсько-української війни
у романі «раКУРС» Світлани Талан 24

НИЧИПОРЧУК ТЕТЯНА

Феномен авторської свідомості: теоретичний аспект..... 28

РОМАНУХА ТЕТЯНА

Етнотипи в думі-казці Степана Васильченка «Ось та Ась»..... 31

СЕРГІЙЧУК АННА

Вибір ідентичності в умовах війни
(за романом «Смерть Лева Сесіла мала сенс» Олени Стяжкіної)..... 35

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У ТВОРЧОСТІ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

У 1967 році Ю. Крістєвою було введено термін «інтертекстуальність», який став основою її бачення тексту. У сучасному літературознавстві цей термін означений як «метод прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстуальні та ідеологічні резонанси; це визнання, що всі тексти та ідеї існують у мережі відносин» [5, с. 171]. Ідейний задум інтертекстуальності спровокував глибинні «вічні питання»: існування і розвитку культури, культурної пам'яті та еволюції людства, свідомого і несвідомого у творчості і сприйнятті художніх творів [4, с. 11]. Завдяки інтертекстуальним включенням, в тексті формується смислове поле, в якому реальне та нереальне органічно поєднуються в одне ціле і формують завершений текст [8, с. 113].

У сучасному літературознавчому середовищі різні види інтертекстуальності (зокрема ремінісценції, алюзії, цитування та інші) охоплюють усі тексти масової літератури. Так, «розгалужена система авторських алюзій та ремінісценцій утворює культурний гіпертекст (гіперреальність) і демонструє індивідуальну картину світу письменника як проєкцію колективної свідомості» [8, с. 113]. Нашу увагу привернула проблема інтертексту у прозі Ірен Роздобудько. Ця тема аргументована відсутністю критичної інтерпретації питання інтертекстуальності в прозовому доробку мисткині.

Твір Ірен Роздобудько «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя» – зразок філософського роману. За визначенням Т. Бовсунівської, «філософським же визнається роман, в якому порушуються філософські питання та осмислюються концепції світоглядного плану» [1, с. 133]. Вибір жанру філософського роману є ознакою інтелектуалізму, що проявляється через «персоніфікацію ідеї, її закодованість у певних образах і символах, схильності персонажів до розумової рефлексії, до самоаналізу» [17]. У романі наратив складають філософські рефлексії, а доля головної героїні Хелени лише увиразнила сконденсованість, перебіг рефлексій та трансформацію поглядів.

Жанрова модифікація роману «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя» – роман-алюзія. В українському літературознавстві термін «алюзія» визначається як «художньо-стилістичний прийом, натяк, відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також історичної події з розрахунку на ерудицію читача, покликаною розгадати закодований зміст» [6, с. 30]. Алюзія є важливим засобом інтелектуалізації художньо-літературного тексту, який

допомагає авторові створити яскравий, асоціативний образ через співвідношення факту або персонажа з іншими фактами і персонажами й наповнити цей образ численними конотаціями. Загалом роман-алюзію Ірен Роздобудько можна вважати романом про екзистенційні пошуки власного «Я», адже чим складніша людина, тим латентнішим стає для неї її призначення. Для Хелени складний шлях пошуку себе відбувся завдяки десятком «відданим людям», серед яких були: Можновладець, Мудрець, екзальтований послідовник, скептик, Близький за духом, Блукалець, Злодій, Мрійник, сновиди і Митець. Науковиця В. Рижкова в дисертаційному дослідженні, виділяючи такі інтертекстуальні елементи типу міжтекстової взаємодії «текст – текст», як заголовок, епіграф, цитата, алюзія [10, с. 11], наголошує, що саме епіграф відкриває зовнішню межу тексту для інтертекстуальної взаємодії.

Епіграфом до твору Ірен Роздобудько «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, непридатних до життя» є цитати з роману «Нестерпна легкість буття» відомого чесько-французького письменника Мілана Кундери: «Роман – не сповідь автора, а дослідження того, що є людське життя в пастці, на яку перетворився світ» [12, с. 4]; «У всесвіті існує планета, де люди народжуються вдруге. При цьому вони повністю усвідомлюють своє життя, проведене на Землі, й увесь досвід, котрий набули на ній» [12, с. 4]. Як і Мілан Кундера, так й Ірен Роздобудько апелюють до смислу людського буття, підкреслюючи, що людина народжується лише раз, а тому потрібно вчасно знайти себе й рухатися назустріч життєвому покликанню. Оповідь роману будується на філософських пошуках екзистенції та психології самотньої жінки, твір насичений обрисами алегорійності, метафоричності, алюзійності. У романі згадуються/ цитуються В. Шекспір, Х. Кортасар, М. Павич, Б. Шоу, Д. Фаулз, В. Вульф, Ш. Бодлер, Б. Паскаль, Ван Гог, Леонардо да Вінчі, П. Пікассо, П. Гоген, М. Нестеров, Ф. Делакруа, Ж. Д'арк, Ф. Ракоці, Н. Макіавеллі, В.-А. Моцарт, А. Вівальді та ін. Текстову площину роману «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя» пронизують філософські маркери, з яких вибудовуються авторські афоризми, завдяки чому в текст вводиться емоційно-оцінювальний елемент.

Зокрема, особливими маркерами виступають:

– **любов:** «Любов – дар. Його отримують із народженням разом з іншими почуттями, такими як слух або зір. Часом цей дар перетворюється на важкий камінь, на хрест, на повітряну кульку» [12, с. 248];

– **людська обмеженість:** «Мені кумедно читати про пішаків, що вважають себе королями. смішні статейки в газетах із світлинами «сильних світу сього»... Це – верхівка айсберга, несвіжа, засиджена чайками й добряче підтоплена. Яскравою вона здається лише здалеку. набридлі пізнавані обличчя... віртуальні персонажі великої гри...» [12, с. 127]; «Як не бути бидлом? найпростіший спосіб: відчути під собою землю, за собою – націю чи хоча б спільноту однодумців, а над собою – Бога...» [12, с. 228];

– **Бог:** «те, що інші чекають із неофітським захватом, я ніби відчувала на власній шкірі. Молитву в нічному саду, зраду, допит, дорогу на гору, стукіт молотка... Шість діб. Після яких людство смажить м'ясо, п'є вино... супермаркети репають від натовпу з візками – натовпу, який буде їсти тіло Його й пити кров Його. а потім знову кривдитимуть одне одного» [12, с. 147]. «кожен на цій землі п'є свою чашу. і ніхто зі сторонніх не знає – не може знати! – що в неї налив Бог» [12, с. 255];

– **мистецтво:** «Усе на світі – фуфло, усе, що відбувається на будь-якому куточку світу. Лише незбагненне має право на вічність» [12, с. 263].

Нерідко міф виступає основою для написання нового твору. «Міфологічні алюзії і ремінісценції, акцентуалізація фабульно-сюжетних перипетій на інтерпретації відомих античних міфів вибудовують міфопоетичну структуру свідомості та впливають на читацьке світосприйняття» [2]. Наприклад, у романі-алюзії «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя» відчувається вагомий вплив «Пігмаліона» Бернарда Шоу. В письменниці, як і у Б. Шоу, головна героїня «стає «науковим експериментом» свого вчителя, «шматочком глини» в руках майстра. Проте постать «осучасненої» Галатеї є уособленням не тільки краси, а й потужного інтелекту, працьовитості, прагнення до безкінечного духовного самовдосконалення» [2]. Пан Вітольд виліплює із дитини із сім'ї алкоголіків розумну, талановиту дівчину, вчить її етикету, грамоти, мовам: «Я завжди мав цікавість до експериментів. особливо тих, що стосувалися людської психіки» [12, с. 183]. Проте пізніше, на відміну від містера Хіггінса з твору Б. Шоу, Вітольд усвідомив «наслідки» свого наукового експерименту і відповів на почуття своєї учениці Хелени. Вона стала успішною, сильною жінкою, відомою письменницею і на цей раз уже вона творила з нього іншу людину.

Роман «Амулет Паскаля» багатий на елементи інтертекстуальності. Зважаючи, що інтертекст уже закладений у заголовок твору, він транслюється і в наратив. Зокрема, І. Роздобудько «висловлює подяку несподіваним помічникам» у написанні даного роману: Джону Фаулзу, Мадонні, Галіні Д'яконовій, Ніколі Теслі, Федеріко Фелліні та групі «Бітлз». Всі вони стали літературними героями для пані Голки, героїні роману «Амулет Паскаля». Найбільшу роль у своєму романі авторка надає все ж мсьє Паскалю (і хоча письменниця його не ідентифікує безпосередньо з конкретною історичною постаттю, однак алюзіно це Блез Паскаль).

Справжнім «українським римейком авантюрної класики» [3, с. 10] постає «Останній діамант міледі» Ірен Роздобудько, в якому простежується неприхована полеміка з автором «Трьох мушкетерів» Олександром Дюма. Письменниця незвично інтерпретує замисел, фабулу, персонажну систему твору, де ворогом виступає не жінка-авантюристка, злочинниця та інтриганка графиня де Ла Фер, як у автора первинного роману, а підступна четвірка чоловіків, імена яких Ірен Роздобудько вміло обіграє: Жан Дартов, Семен Антонесов, Вадим Портянко та Ярик Араменко. В одному із інтерв'ю

письменниця зазначає: «Хотілося реабілітувати жінку – красуню і розумницю, нехай і авантюристку» [9]. Саме тому Ірен Роздобудько кардинально змінює ракурс позитивного героя – авторка наділяє образ леді Вінтер найпривабливішими рисами, прототипом якої в романі виступає Жанна Фарчук – така ж смілива і схильна до авантур. У «Пролозі» «намічено не лише основні контури перетлумачення образу міледі, а й стратегію перемодельовання її натури та переформатування її долі» [3, с. 176] – «за текстовими акцентами Ірен Роздобудько міледі не загинула від чоловічої руки в молодому віці, а провела довгі бурхливі роки, доживши до майже вісімдесятирічного віку» [3, с. 177]. У художньому тексті авторки саме жінка (Жанна Фарчук) стає месницею і виносить смертний вирок усій злочинній четвірці, рятуючи коханого чоловіка Макса, і навіть фатально закоханий у неї Жан Дартов гине від медальйона із зображенням міледі, кинутим у нього сестрою Жанни – Владою. Цікаво зінтерпретовано в романі Ірен Роздобудько й знамениту історію з діамантовими підвісками – авторка перевела її на український ґрунт: дванадцятий діамант графині де Ла Фер, «зберігся в українських нащадків роду, перейшовши через революції, голодомори, сталінські репресії, війни непізнаною таємничою родинною реліквією» [18].

Наратив інтертекстуальності можна простежити і в інших романах письменниці. Наприклад, у романі «Зів'ялі квіти викидають» згадуються М. Дітріх, Ж. Ебютерн, А. Демидова, А. Ахматова, Евклід, К. Лелуш, Д. Ламберт, С. Бернар, М. Капніст, Данте, Б. Пастернак, М. Булгаков, Є. Маланюк, Ж.-П. Сартр, І. Багрянний, цитується Коко Шанель; у романі «Переформулювання» – Ф. Фелліні, М. Заньковецька, М. Стюарт, Е. Золя, В. Фолкнер, Д. Селінджер, Г. де Мопасан, Ш. Бронте, В. Сосюра, П. Тичина, М. Гоголь, К. Паустовський, М. Чернишевський, М. Горький, О. Мандельштам та інші. За словами Я. Голобородька, в письменниці «час від часу проступає синдром «книжної письменниці», її художній простір має класично-літературні родимки, обриси, профілі – й без них неможливий. Вона поціновує і культивує літературні асоціації, ретроспекції, паралелі, вдаючись до них при першій-ліпшій можливості» [3, с. 174].

Наведений перелік видатних імен підкреслює любов Ірен Роздобудько до літератури й мистецтва, увиразнює інтелектуалізм письменниці, її філософську сутність, обізнаність мисткині в українській та світовій літературі, кіно, музиці, живописі тощо. Як зазначає сама письменниця, «читаючи книжки, я втрачала купу енергії, бо перевтілювалася в героїв тих книжок і починала жити їхнім життям. І мені потрібні були калорії, аби мандрувати разом із героями Гемінгвея, Джека Лондона, висіти на цвяху разом із Цветаєвою... а ще я могла «чути» все, що читала. Це була якась фантазмагорія» [16, с. 54].

У прозі Ірен Роздобудько фіксуються вияви й автоінтертекстуальності, а саме: апеляція до власних творів. За Н. Ліхомановою, якщо інтертекстуальність – це можливість виявити, прочитати текст у інших

текстах, то автоінтертекстуальність – прагнення повернутися до власних попередніх текстів самим автором, надати завершеності єдиному гіпертексту творчості окремого письменника [7]. Ірен Роздобудько «Амулет Паскаля» заанонсувала як свого роду «пастку» для тих, хто вже ознайомився із романом «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних для життя», де згадано, що Хелена, головна героїня твору, свого часу успішно видала «Амулет Паскаля». Специфіка оповіді в цьому романі проявляється і в тому, що в ньому згадано ще один «Амулет Паскаля» – текст у старому щоденнику Вітольда, який той дослівно записав за його старим викладачем математики. Автоінтертекстуальність як прийом присутня і в романі-травелозі «Мандрівки без сенсу і моралі», де Ірен Роздобудько вибудовує цілий розділ «Alma Malta, або Листи до Майкла», що звертається до твору «Ранковий прибиральник», де Майкл (Михайло) і є головним персонажем роману. Авторка, апелюючи до нього, розповідає подробиці свого перебування на Мальті: про готель, в якому Майкл, можливо, і працював «покоївкою», про Пачевіль, розважальний район Мальти, куди головний герой «ранкового прибиральника» виїздив на обід чи вечерю, про Золотий сокіл для мальтійців, через таємницю якого товариш Майкла Еджідіо заплатив своїм життям, про скульптуру запорізьких козаків у соборі Іоанна Хрестителя, мегалітичний храм Мнайдра – «улюблене місце зустрічі екстрасенсів, ворожбитів та чаклунів усього світу» [14, с. 184].

Отже, розгляд прози Ірен Роздобудько у площині інтертекстуальності дозволяє зробити висновок, що використання алюзій, ремінісценцій, цитування, обігрування класики є неодмінною рисою поетики письменниці. Такий підхід є свідченням інтелектуального мислення авторки і апеляцією до читача-інтелектуала.

Джерела:

1. Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків : Діса плюс, 2015. 368 с.
2. Галушка Н. Трансформація міфу про Галатею у п'єсі Бернарда Шоу «Пігмаліон» та романі Ірен Роздобудько «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя». URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=20727&chapter=1>
3. Голобородько Я. Елізіум. Інкорпорація стратогем. Харків : Фоліо, 2009. 187 с.
4. Динниченко Т. Типологія форм інтертекстуальності у французькій модерністській прозі (на матеріалі творів Андре Жіда) : рукопис дис. ... канд філол. наук : спец. 10. 01. 06. К., 2016. 210 с.
5. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Е. Вінквіста та В. Тейлора / пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Основи, 2003. 503 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Громяк, Ю. Ковалів. Київ : Академія, 1997. 752 с.

7. Ліхоманова Н. Елементи автоінтертекстуальності у прозі Джона Барта. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/9843/1/n_Likhomanova_M_1_GI.pdf
8. Коч Н. Інтертекстуальність масової літератури: когнітивний аспект. *Масова література: проблема інтерпретації, змісту та форми*. Миколаїв : МНУ імені В. Сухомлинського, 2014. С. 112–113.
9. «Останній діамант міледі»: книга з шуфляди Ірен Роздобудько. URL: http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=441.
10. Рижкова В. В. Реалізація категорії інтертекстуальності в американському художньому тексті XIX-XX століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2004. 22 с.
11. Роздобудько І. Амулет Паскаля. Харків : Фоліо, 2007. 189 с.
12. Роздобудько І. Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя : роман-алюзія. Харків : Фоліо, 2006. 286 с.
13. Роздобудько І. Зів'ялі квіти викидають. Київ : Нора-Друк, 2006. 203 с.
14. Роздобудько І. Мандрівки без сенсу і моралі. Київ : Нора-Друк, 2011. 192 с.
15. Роздобудько І. Останній діамант міледі. Харків : Фоліо, 2006. 222 с.
16. Роздобудько І. Переформулювання. Київ : Нора-Друк, 2007. 240 с.
17. Снітовська О. Алюзія як засіб інтелектуалізації літературно-художнього тексту (на матеріалі роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого»). URL: [file:///C:/users/1/downloads/nznuoaf_2013_36_7120\(3\).pdf](file:///C:/users/1/downloads/nznuoaf_2013_36_7120(3).pdf).
18. Старовойт Л. Жанрові модифікації детективу у творчості Ірен Роздобудько. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/nvmdu/fil/2011_4_7/23.htm.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ:

матеріали науково-практичного семінару

Упорядкування
та наукове редагування
Олександр КИРИЛЬЧУК
Мирослава КРУПКА

Комп'ютерна верстка та макет
Олександр КИРИЛЬЧУК

Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випук II. Рівне : РДГУ, 2022. 38 с.

ББК 83
УДК 82

Формат 60x84.
Гарнітура Times New Roman Cyr.
Умовн. друк. арк. 2,21